

Janez Peršič

PRAVNI IN DRUŽBENI POLOŽAJ TUJIH BANKIRJEV V PIRANU (V 14. IN 15. STOLETJU)

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem, Ljubljana 11. in 12. decembra 1984.

Obmorsko mesto Piran je doživelo pod beneško oblastjo (od leta 1283 dalje) trgovski razcvet, ki je bil pogojen tudi s politično stabilnostjo, tako v kraju samem kot v njegovi širši okolici. Povečana trgovska dejavnost in naraščajoče število prebivalcev sta bila faktorja, ki sta terjala novih finančnih injekcij. Zato je veliki mestni svet s potestatom na čelu v imenu vseh meščanov in prebivalcev najemal enkratna večja posojila, predvsem za nakup žita, poleg tega pa je tudi sklepal pogodbe z bankirji, v katerih jim je dovoljeval odpirati javne banke v Piranu. Ti bankirji so bili praviloma tujci, najprej predvsem Florentinci, kasneje pa izključno Židje. Prvič je mestni svet sklenil takšno pogodbo s Florentincem Johannesom Cursijem leta 1325.¹ Proti koncu tridesetih in večji del štiridesetih let 14. stoletja so bili bankirji v Piranu člani slovite florentinske rodbine Soldanieri, ki jo omenja tudi Dante v svoji Božanski komediji,² poleg njih pa tudi Florentinec Francesco Benzini, ki je bil pred prihodom v Piran bankir v Zadru.³ V drugi polovici 14. stoletja v Piranu javnih bank ni bilo, dokler se niso malo pred letom 1390 pojavili židovski bankirji, ki so potem še globoko v 16. stoletje držali v rokah obrestno posojanje denarja. Po poreklu so to bili predvsem nemški, francoski in beneški Židje. Eden od njih je preko Krete prišel celo iz Jeruzalema.⁴ Eni in drugi, Florentinci in Židje, so bili privilegirana, finančno obarvana in z bogastvom zaznamovana skupina piranskega prebivalstva. Pirančanom so bili brez dvoma potrebni in koristni, saj so tujim bankirjem dajali najrazličnejše privilegije in koncesije v zvezi z bivanjem in poslovanjem v svoji mestni komuni. Seveda pa so te ugodnosti deloma izhajale tudi iz narave poklica, ki so ga bankirji opravljali.

Po preliminarnih pogajanjih je florentinski bankir prišel v Piran in sklenil s predstavniki mestne komune (sindiki) pogodbo, ki je podrobno urejala bankirjev pravni položaj v mestu in vse zadeve v zvezi s poslovanjem banke. Pogodbo je nato z glasovanjem potrdil veliki mestni svet. Bankirju je dajala niz ugodnosti: postal je meščan in obenem prebivalec Pirana, tako da je užival vse pravice iz tega naslova, obenem pa je bil oproščen plačevanja davkov ali dajanja služnosti (delo pri utrjevanju mestnega obzidja, vojaška služba). Mesto mu je bilo dolžno dati v najem primerno hišo za bivanje in poslovanje. Njegovim poslovnim knjigam je sodišče moralo verjeti. Imel je bančni monopol v mestu. Njegove zadeve pred sodiščem so imele prednost pred drugimi (sumarni postopek). Tudi na dražbah so njegove denarne terjatve imele prednost pred terjatvami drugih strank. Kljub določbam mestnih statutov je lahko hodil po mestu oborožen tudi ponoči. Lahko je navajal v zadolžnicah znatno višje vsote (do 100 %), kot jih je dejansko posodil. V primeru tatvine za zastavljene predmete ni nosil odgovornosti. In kar je bilo za bankirja tistega časa nadvse pomembno: nobena obtožba njegovega oduševstva pred katerokoli posvetno ali cerkveno oblastjo, izrečena s strani kakega prebivalca Pirana, ne bi smela biti veljavna.⁵ Tu lepo vidimo, kako so v tem konkretnem primeru uveljavljali znano srednjeveško načelo: »nižje pravo prebija višjega«. Pred-

¹ C. De Franceschi, *Chartularium Piranense*, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, 44 (1932), str. 293.

² Par., 16, 93.

³ J. Peršič, Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu, *Kronika*, 23 (1975), str. 138.

⁴ Piranski arhiv (PA), vicedomska knjiga (VK), f. 96.

⁵ O. c. v op. 3, str. 139; J. Peršič, Florentinska družina Soldanieri in Piran, *Kronika*, 25 (1977), str. 12.

stavljammo si privilegirane, bogate, razgledane, po modi oblečene in Dantejevo toskanščino govoreče patricije, ko so se sprehajali po andronah in trgih Pirana. Precej zavisti so najbrž vzbujali! Da je bil njihov položaj v mestu res odličen, vidimo tudi po tem, da so si nekateri kupili lepo nepremično posest⁶ in dobili pomembne funkcije v mestni upravi.⁷

Zadeva pa se je zasukala za stoosemdeset stopinj okrog kužnega leta 1348. Tedaj sta umrla za kugo Benzini in eden od Soldanierijev in začel se je boj za njuno dediščino. Soldanieri se je tik pred smrtjo namenil dati eno tretjino premoženja pro malē ablatis (za oderuške obresti). Pirančani so tedaj zagnali vik in krik zaradi njegovega oderuštva in so si pred višjimi oblastmi prizadevali, da bi ta denar tudi zares dobili. Na njihovo nesrečo pa je bil denar spravljen v Furlaniji pod varno zaščito patriarha, ki je bil na strani družine Soldanieri. Piran je skušal svoje pravice uveljaviti s pomočjo koprskega škofa, beneškega doža in celo samega papeža v Avignonu. Kako se je zadeva končala, žal ne vemo. Z Benzinijevimi dediči je Piran po večletnem tožarjenju sklenil kompromis, dediči pa so lahko potem odnesli iz mesta veliko vsoto denarja, ki jo je bil Piran pred tem že skoraj sekvestriral.⁸ Dolg je bil tudi spisek neplačanih dolgov, dolgovanih Johannesu Cursiju.⁹ Kljub vsem lepim besedam iz pogodb so tudi prebivalci Pirana ob družbeni in moralni krizi, ki ju je povzročila velika kuga (črna smrt) leta 1348, bogate tuje bankirje označili za oderuhe in jih skušali čimbolj oškodovati. Naj ostane bralcu v premislek, ali so hoteli samo nazaj svoj od oderuhov iztisnjeni denar ali pa se niso držali pravil poštene igre, ki se ji pravi bančno posojilo.

Zgodovina brezdomovinskega židovskega ljudstva je v srednjem veku obenem tudi zgodovina posebnih gospodarskih, političnih, religioznih, psihosocialnih in kulturnih razmer tedanje družbe. Predvsem gre najprej za vprašanje pravnopolitičnega in gospodarskega položaja Židov kot nekrščanske skupnosti v srednjeveški družbi, v kateri so ravno verske strasti igralo veliko vlogo. Tu moramo ugotoviti, da so vrhovi rimokatoliške cerkve od papeža Gregorja Velikega (590—604) dalje zastopali doktrino nekakšne »omejene tolerance« do Židov, ker so bile verske tradicije le-teh starejše od krščanskih in zato krščanske vere niso nikdar izdali, kot so jo na primer heretiki, vendar so kot krivci za Kristusovo smrt zaslužili prezir in propad, pred čemer so se lahko rešili samo s prostovoljnim prestopom v krščanstvo. To stališče katoliške cerkve do Židov, ki je ostalo vsaj načelno nespremenjeno vse do II. vatikanskega koncila, je teolog Angelo de Clavasio na kratko izrazil v misli: Biti Žid je zločin, ki ga pa kršljan ne sme kaznovati.¹⁰ Izvajalec antisemitskih, pogromov torej ni bila visoka cerkvena in fevdalna hierarhija, pač pa nižji sloji prebivalstva, zaneseni v verskem fanatizmu, ki so jim ga vcepljali milenarijski heretiki in frančiškanski menihi.¹¹ Fanatizmu se je navadno primešalo še socialno sovraštvo revnih dolžnikov do bogatih židovskih upnikov, določeno vlogo pa so igrali tudi podzavestni iracionalizmi.¹²

Židje, ki so v zgodnjem srednjem veku, nekako do leta 1000, živeli predvsem od trgovine, so se v naslednjih stoletjih pred konkurenco novonastajajočega sloja krščanskih trgovcev vedno bolj umikali v obrestno posojanje manjših in srednje velikih vsot denarja, torej v posle, ki jih je cerkvena doktrina kristjanom prepovedala. S tovrstnim bogatenjem so si Židje na eni strani resda zagotovili ekonomsko premoč nad sovražno krščansko okolico in si mogli kupiti naklonjenost posvetnih in cerkvenih oblasti, na drugi strani pa so si nakopali še večjo jezo nižjega dela prebivalstva, ki je potem od časa do časa izbruhnila v najkrutejših oblikah. Vendar je v primeri z nacističnim genocidom bil srednjeveški antisemitizem dokaj mil, saj

⁶ O. c. v op. 3, str. 144.

⁷ O. c. v op. 3, str. 145.

⁸ O. c. v op. 3.

⁹ O. c. v op. 1, Atti e memorie . . . , 44, (134), str. 160.

¹⁰ Summa Angelica, Lyon 1519, poglavje Judaeus.

¹¹ P. Alphandéry, La Chrétienté et l'idée de Croisade, Paris 1954, str. 76.

¹² L. Poliakov, The History of anti-Semitism, London 1974.

so si tedaj Židje v času stiske lahko rešili življenje s prestopom v krščansko vero; nemški nacizem jim česa podobnega ni dopustil.

V srednjem veku je bil denar redka dobrina, do katere so revnejši ljudje prišli le z najemom obrestnega posojila, kadar so ga nujno potrebovali bodisi za nakup zaloga hrane ali pa za plačilo davkov in poravnavo dostikrat nepričakovanih večjih izdatkov (globe, podkupnine in stroški ob porokah, boleznih, smrti). Pri tem je bila prisotnost židovskih bank dobrodošla, čeprav so reveži marsikdaj ob vrnitvi dolga z obrestmi padli v še večjo bedo, ali pa so stare dolgove odplačevali z novimi in tako samo za krajši ali daljši čas odlagali pretečo katastrofo. Židovski krediti so prišli prav tudi obrtnikom in trgovcem; prvim za nakup materiala in opreme, drugim za poslovne špekulacije. Če pa so se stvari slabo iztekle in so se tudi oni znašli v neprijetnem položaju, so zanj seveda dolžili »oderuške« Žide. Poleg omenjenih so bili med židovskimi dolžniki tudi vrhovi fevdalne družbe.

Ceprav so Židje z akumulacijo kapitala brez dvoma precej prispevali k razvoju evropskega kapitalizma v fevdalnih nedrih, so marsikje v Evropi postali žrtve krščanskega meščanstva, ki je v zamenjavo za izgon židovske konkurence nudilo vladarjem denarno pomoč, in ugodna posojila. Seveda so tudi na dvorih verski motivi igrali določeno vlogo, četudi mnogo manjšo kakor pri preprostem ljudstvu.

Židovski bankirji v Piranu so poleg vseh že pri Florentincih naštetih bonitet uživali široko versko svobodo. Imeli so pravico do svojih verskih obredov, do rabinov, do nemotenega sobotnega počitka, do prisege po svojem običaju in do zakola klavnih živali po svojem zakonu. Židovska prisega in židovsko pričanje sta imela enako veljavo kot prisega in pričanje kristjanov. Privilegij nošenja orožja ponoči, ki so ga imeli Florentinci, pa za Žide ni veljal.¹³ Zanimivo je, da so florentinski bankirji v pogodbah s Piranom postali meščani, in prebivalci tega mesta, Židje pa ne. V sodnem pogledu so bili tako Florentinci kot Židje podrejeni potestatovemu sodišču, apelacijsko sodišče pa je bilo v Benetkah.¹⁴ Posebnega židovskega sodnika, ki ga poznamo na primer v avstrijskih deželah, v Piranu torej ni bilo. Florentinci in Židje so videli zaveznika predvsem v piranski in višjih oblasteh, ogrožene pa so se počutili od drhali in od uradnega stališča Cerkve, Florentinci zaradi »oderuštv«, Židje pa zaradi drugoverstva.

Lahko bi rekli, da je kljub privilegiranemu, avtonomnemu in, kar zadeva Florentince, celo odličnemu položaju, določen občutek nelagodnosti obeh skupin izviral iz njihove ekonomske vloge, kar zadeva Florentince, in iz njihove tako ekonomske vloge kot verske pripadnosti, kar zadeva Žide. Moramo pa dodati, da Cerkev v odnosu do florentinskih bankirjev ni nastopala enotno. Zahteve piranskih dolžnikov proti Soldanierjem je na primer podpiral koprski škof, medtem ko je interese Soldanierjev ščitil oglejski patriarh.¹⁵ Glede Židov pa lahko rečemo, da direktnih podatkov o antisemitizmu krščanskega prebivalstva v Piranu ne najdemo, imamo pa več namigov, da njihovo počutje ni bilo brez občutkov strahu, grenkobe in izoliranosti. Čeprav niso živeli v zaprtem getu, ampak so smeli bivati po vsem mestu, so vendar morali trpeti več omejitev verskega značaja, ki jih Florentinci niso poznali: približno od srede 15. stoletja dalje so morali nositi poseben razpoznavni znak,¹⁶ doživljali so, v obliki obveznih verskih pridig, poskuse spreobračanja v krščansko vero, od katerih se je najmanj eden tudi posrečil,¹⁷ v zaščito niso smeli prejemati cerkvenega posodja, okrasja, knjig in drugih s krščansko vero povezanih predmetov.¹⁸ V Piranu je bil tudi samostan frančiškanskih minoritov, za katere vemo, da so bili Židom sovražen red.

¹³ Na primer PA, VK 97, f 82.

¹⁴ Poleg nekaterih namigov iz piranskih vicedomskih knjig nam o tem govori na primer dokument, objavljen v F. Majer, Gli ebrei feneratori a Capodistria, Pagine Istriane, X (1912), str. 29.

¹⁵ O. c. v op. 5, str. 17.

¹⁶ A. Ive (Dei banchi feneratori ..., Rovigno 1881) navaja tekst pogodbe iz leta 1484, kjer je prvič omenjena obvezna nošnja znaka O za Žide. Vendar lahko iz mnogih dejstev upravičeno sklepamo, da je bila ta zahteva uveljavljena že desetletja prej.

¹⁷ PA, VK 125, f 117.

¹⁸ Tako je na primer določala pogodba, navedena v op. 13.

Upam, da sem vsaj do neke mere uspel prikazati vso kompleksnost, izjemnost in zapletenost pravnega statusa in družbenih interakcij, ki so jih povzročali in doživljali bankirji tujega rodu v poznosrednjeveškem Piranu.

Riassunto

POSIZIONE GIURIDICA E SOCIALE DEI BANCHIERI FORESTIERI A PIRANO (sec. XIV e XV)

Janez Persič

Dopo parecchi anni di ricerche nell'archivio di Pirano e altrove, l'autore del presente contributo ha scritto una lunga dissertazione su quasi tutti gli aspetti possibili della vita pubblica e privata dei banchieri fiorentini (quali i Soldanieri e il Benzini) ed ebrei a Pirano durante gli ultimi due secoli del Medioevo. Scremando alcuni dati riguardanti la posizione giuridica e le interazioni sociali tra gli «usurai» e la popolazione locale è pervenuto alla conclusione che il capitale di questi imprestatori forestieri, investito sia nel commercio che nella alimentazione dei Piranesi ai tempi della carestia contribuì a mantenere la stabilità interna del piccolo comune medievale. Sebbene la crisi demografica, economica e morale causata dalla peste bubbonica (1348) ebbe interrotto per circa quaranta anni l'attività dei banchi pubblici a Pirano, il bisogno di denaro avvertito dai cittadini rimaneva forte cosicché verso la fine del secolo vi comparvero gli Ebrei per esercitare il mestiere feneratizio.

I patti che i banchieri stringevano con rappresentanti del comune regolavano i loro rapporti con le autorità, con i cittadini e in particolare con i numerosissimi loro clienti e concedevano loro dei vari privilegi (esenzione dalle imposte comunali e dal servizio militare, l'autonomia religiosa per gli Ebrei).

La posizione sociale dei banchieri era condizionata soprattutto dalle ricchezze che possedevano, in parte estorte ai cittadini per mezzo dell'alto tasso d'interesse (dai 15 ai 100 per cento). Erano stimati, il Benzini fu perfino eletto uno dei quattro giudici del comune, ma anche temuti e odiati. In particolare gli Ebrei, dovendo portare nella seconda metà del XV secolo il segno distintivo a forma di O, si sentivano estranei alla società cristiana che li circondava. Se non subivano un antisemitismo aggressivo della massa popolare, lo zelo propagandistico del clero locale non restava sempre senza successo.

GORISKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo enajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.